

Kansa, kansallisuus ja sivistys

Tatu Leskinen FM

Vuoden 1863 valtiopäivät ja keskustelu kansakunnan tilasta

Kansallismielisellä ajattelulla on Suomessa pitkä, yleensä 1700-luvun alkupuolelle ulotettu historia (esim. Manninen 2000; Ihalainen 2001; Nuorteva 2001, 133; Tommila 2001, 309). Erityisenä kokonaisuutena Suomen asemaa Euroopassa on pohdittu vielä kauemmin. Ruotsin vallan aikana se tapahtui lähinnä omaan perifeeriseen alueeseensa kiinnittyneen virkamiehistön toimesta. (Moisio 2003, 49.) Venäjään kuuluneessa Suomessa kansallinen ajattelu kehittyi sivistyneistön kulttuuris-yhteiskunnallisesta harrastuksesta laajemmaksi keskiluokkaisen yliopistoväen, varakkaan talonpoikaiston ja taustaltaan maaseutuisen papiston liikkeeksi. Heille valistuminen suomalaisuuden sanoman kautta merkitsi kykyä tarkastella yhteiskunnan, valtion ja kulttuurielämän järjestymistä kansallisuuden ja suomen kielen aseman näkökulmasta. (Sihvo 1989, 355; Pikkusaari 1998, 50; Mylly 2002, 67.) Jokapäiväisessä elämässä kuva kansakunnista koostuvasta maailmasta ei ollut vielä kovin yleinen tai merkitsevä. Väestön laajat kerrokset alkoivat tulla tietoiseksi suomalaisuudestaan vasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. (Alapuro 1994, 83.)

1860-luvun alkupuoli oli Suomessa ja muuallakin Venäjän keisarikunnassa uudistusten aikaa. Köyhässä Suomessa niille oli myös suuri tarve. Syksyllä 1863 säädyt kutsuttiin valtiopäiville ensimmäistä kertaa yli puoleen vuosisataan. Historian yleisesityksissä vuosikymmentä on tarkasteltu eräänlaisena esivalmisteluiden jälkeisenä ”sisäänajokautena” taloudellis-sosiaaliselle kehitystyölle ja kansallisen tietoisuuden kasvulle. Valtiopäivien merkitystä Suomen valtiolliselle olemassaololle on, tosin tietoisesti kärjistäen, verrattu Kalevalan merkitykseen Suomen kansalliselle hahmottumiselle: Kalevalan merkityksen tunsivat kaikki, mutta sisällön vain harvat. Valtiopäivien merkitystä pidettiin yhtä tärkeänä, vaikka instituution toimenkuvasta ei tarkemmin oltukaan perillä. (Rommi 1987, 192.)

Hieman maltillisemmin voidaan todeta, että Kalevala ja vuoden 1863 valtiopäivät olivat varsin etäisiä ilmiöitä väestön suurimmalle osalle. Kuinka paikalliseen elämäänsä keskittynyt menneisyyden ihminen sitten pyrittiin sitomaan osaksi laajempaa yhteistä historiaa ja maantieteellistä aluetta? Kysymystä voidaan lähestyä tarkastelemalla kehittyvää tiedonvälitystä. 1860-luvulta lähtien vauhdittanut

taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen kehitys alkoi vaikuttaa yhteiskunnan tiedollisen perustan muuttumiseen. Valtiopäivien odotus aktivoi yhteiskunnallista keskustelua ja vaikutti sivistyneistön ajattelun politisoitumiseen jo vuosikymmenen alusta lähtien (Tommila 1987, 247). Seuraavalla vuosikymmenellä sanomalehtien merkitys tiedonvälittäjänä kirkonkuulutusten rinnalla alkoi kasvaa nopeasti. Etenkin suomalaisen kansallisuusliikkeen johdon parissa sanomalehteä pidettiin tärkeänä välineenä väestön poliittisen tietoisuuden lisäämisessä. (Klinge 1967, 53; Nousiainen 1998, 32–122.) Fennomaanilehtien kirjoittelussa tämä näkyi kieli- ja sivistysteemana, jonka ympärille rakentuivat myös yksityiskohtaisemmat näkemykset kansakunnan tilasta ja yhteisen kansallisen arvopohjan luomisesta.

Suometar-sanomalehti kansallisuuden tulkkina

Teen artikkelissani katsauksen keskeisessä fennomaanilehdessä, Suomettaressa, valtiopäivävuoden 1863 keväällä käytyyn kirjoitteluun. Keskityn kansakunnalle, kansalliselle kulttuurille ja niiden kehittymisen edellytyksille annettuihin merkityksiin. Huomio painottuu tiedon auktorisoinnin tapoihin, sekä siihen, mitä kehityksen katsottiin merkitsevän kansan kannalta. Pohdin myös yksittäisen ihmisen roolia moraalialia ja yhteisöllistä itseymmärrystä rakentamaan pyrkivässä kirjoittelussa. Tämän kautta tuon esille julkisen keskustelun ulottuvuuksia kulttuurisena elämänmallin välittäjänä ja historiatulkintojen tuottajana. Huomion kohteeksi nousee kansa-käsitysten poliittisuus, erityisesti niiden keskeinen asema yhteiskuntakehityksen kuvaamisen välineenä. Tärkeällä sijalla on kirjoittelussa näkyvästi esillä ollut kysymys sivistymisestä. Sivistystä käytettiin lehdessä ikään kuin kulttuuri-sanana synonyyminä. Samalla sen nähtiin liittyvän kaikkeen sellaiseen, mitä kansakunnalta oli tähän mennessä puuttunut. Varsinaisesti kulttuurista ei kuitenkaan vielä puhuttu. Suomenkielisen lehdistön käytössä sana yleistyi vasta 1880-luvulla.

Suometar oli yksi oman aikansa suurimmista sanomalehdistä. Valtiopäivävuoden levikillään (880) se oli myös johtava suomenkielinen lehti. Suometar oli nelisivuinen ja ilmestyi kaksi kertaa viikossa, perjantaisin ja tiistaisin. Vuosikymmenen alussa tilaajakunnasta alle kymmenesosa oli Helsingissä. Muu levikki painottui Etelä- ja Itä-Suomen maaseudulle. Suurin osa tilaajista ja kirjoittajista oli pappeja, lukkareita, opettajia ja muuta virkansa puolesta luku- ja kirjoitustaitoista väkeä. Kirjoittajat käyttivät enimmäkseen nimimerkkejä ja peitenimiä. (Tommila 1988, 200–201, 236–239; Suomen lehdistön historian hakuteos Savonlinna-Övermarkstidning (1988), 69–71.)

Väkilukuun suhteutettuna lehtien levikit olivat vielä yleisesti vaatimattomia. 1800-luvun loppupuolen julkisuus on kuitenkin tärkeä, kun tutkitaan politiikan kielen, valtaväestöön kohdistetun poliittisen vaikuttamisen ja kuuliaisuuden kohteiden historiaa. Monet kansakunnan tilaa ja suomalaisuutta koskevat puheet alkoivat kehittyä julkisuuden politisoitumisen myötä ja vuorovaikutuksessa modernin julkisuuden ihanteen kanssa. Siihen liittyi käsityksiä laajasta osallistumisen mahdollisuudesta, yleisestä mielipiteestä sekä lehdistön tehtävästä lukijoille tärkeänä pidetyn tiedon välittäjänä. 1860-luvulla kansallisia pyrkimyksiä määritteli julkisesti suppea sivistyneistön ja virkamiesten joukko, eikä vuosikymmen anna väestön suhteen kovin tukevaa perustaa vaikkapa puheelle valtiollisesta ja kansallisesta

identiteetistä. Kansallinen ajattelu yleistyi tiedonvälityksen ja koululaitoksen laajenemisen myötä vasta vuosisadan vaihteen jälkeen.

Venäjän keisarikunnan johdon arvovallan kannalta lehdistö näyttäytyi usein vaarallisena tiedonvälityskanavana. Ennakkosensuurin vuoksi lehtien kirjoittelun oli pysytteltävä valtakunnan virallisen linjan rajoissa. Suomen suuriruhtinaskunnassa sensuurinasetusten lieventäminen oli kuitenkin jo vapauttanut ilmapiiriä julkiselle keskustelun tarpeelle. Kasvavat levikit ja innokas keskustelu kansakunnasta, valtiosta, kulttuurista ja niiden kehittymisestä kertoivat siitä, että sanomalehdet olivat nousemassa tärkeäksi poliittisten arvojen välittämisessä. (Landgren 1988, 285.) 1) Lehdistö tarjosi uusia vaihtoehtoja murenevan sääty-yhteiskunnan tarvitsemalle kiinteydelle ja järjestykselle. 2) Säätyajattelun sijaan järjestys pyrittiin aiempaa selvemmin kiinnittämään yksilön omaan etuun ja jatkuvasti muuttuviin tarpeisiin. Kirjoitukset ajan yksilölle asettamista uusista vaatimuksista ja yksilön kehityksen merkityksestä yhteiskunnan edistykseksi tulivat lehdistössä entistä yksityiskohtaisemmiksi ja useammin toistuviksi.

Kansallisuus, sivistys ja kulttuuri

Koulutettu keskiluokkainen väestö hyödynsi ensimmäisenä lehdistön tarjoamia mahdollisuuksia maailmankuvansa, tavoitteidensa ja arvojensa artikulointiin. Heille kansallismielisyydestä tuli ideologia, jossa määriteltiin edistettäviä arvoja ja ilmaistiin halua ohjata yhteiskunnallista kehitystä näiden arvojen kautta. Suomenmielisten lehtien maailmankatsomukseen vaikutti erityisesti J. V. Snellmanin tulkitsema, Friedrich Hegelin kansallis-idealistinen filosofia. Snellmanin mukaan kansakunnan oli tultava tietoiseksi omasta kansallishengestänsä, aikaansaada voimakas kansallistunto ja omalaatuinen kansallinen sivistys. Tätä hän piti kaikkien kansakuntien maailmanhistoriallisena tehtävänä. Aktiivisena lehtimiehenä Snellman oli pyrkinyt popularisoimaan näkemyksiään kansallisuuden edellytyksistä jo 1840-luvulta lähtien. Hänen mukaansa kansan kasvattamisessa tärkeillä sanomalehdillä oli oltava johdonmukainen ja tavoitteellinen kansallinen katsomus. (Rommi 1981, 62–64; Suomen lehdistön historian hakuteos Savonlinna-Övermarkstidning 1988, 69; Tommila 1982, 27; Tommila 1989, 60.)

Mahdollisuuden rajat kansallisille pyrkimyksille asetti kuitenkin se, että Suomi oli osa Venäjää. Kansallista katsomusta oli asianmukaista rakentaa ”epäpoliittisesti” kansallisen sivistyksen luomisen varaan. Snellmanilaisessa katsannossa jatkuvasti etenevää sivistystapahtumaa pidettiin edellytyksenä kansallishengen kehittymiselle. Se konkretisoitui sivistymään pyrkivän ihmisen saavutuksissa, etenkin kielessä ja kirjallisuudessa. Kirjallisuuteen katsottiin kuuluvaksi myös ”sanomakirjallisuus” eli sanomalehdistö, joka sai esikuvansa vielä tuolloin pitkälti kirjallisuuden maailmasta. (Tommila 1989, 61–62; Mervola 1995, 93–94.)

Nykykäsittein voidaan sanoa, että yhteisen syntyperän lisäksi kansallisuuden edellytyksenä pidettiin kieleen ja kirjallisuuteen perustuvaa kulttuuria, joka rakentui yhteisestä historiasta ammentavalle, mutta eurooppalaisen korkeakulttuurin kriteereillä jäsenetylle traditiolle. Sivistykseen pyrkivä ihminen oli riippuvainen omasta kansallisesta traditiostaan, jossa mahdollisimman laajalle ulotettu

normatiivisuus helpotti sen siirtämistä sukupolvelta toiselle. Kirjallisuuteen painotettuna ja verrattuna Euroopan kansoihin kotimaista traditiota oli vähän. (Rommi 1981, 62; Tommila 1989, 60–63.) Traditioksi kasvava kansallinen kulttuuri oli siis luotava ripeästi. Tämä ilmeni lehdistössä innokkaana pyrkimyksenä tuottaa kriteereitä suomalaiselle sivistykselle. Sivistykseen liitettyjen kysymysten taustalla oli käsitys, jonka mukaan se ymmärrettiin yhtäältä välineellisesti, toisaalta uskontoon verrattavaksi, yhteisön elämälle välttämättömäksi arvojärjestelmäksi. Sivistys nähtiin kansallisen olemassaolon ja taloudellisen hyvinvoinnin takeena, mutta myös itseisarvona. Muuttuvassa yhteiskunnassa oli tärkeää, että sivistyksen valikoidut ilmiöt saataisiin koskettamaan koko kansallista yhteisöä. 3)

Suomenmielisessä lehdistössä kansallisen sivistyksen saavutukset alkoivat jo varhain jäsenyä kulttuurihistorioista tuttuihin ”kultakausiin”, joiden aikana luotiin myöhemmän kehityksen standardit ja saavutettiin Suomelle paikka maailmankartalta (esim. Valkama 1980, 309, 319; Tirranen 1980, 358). Autonomiakauden kaunokirjallisuutta käsittelevässä Suomen kulttuurihistoriassa tutkimuksen tapaa jäsentää menneisyyttä on kuvattu seuraavasti:

Suurittaessaan jatkuvaa tilitys- ja julistustehtäväänsä runouden kuitenkin on – samoin kuin kirjallisuuden tutkimuksenkin – tunnustettava omakseen myös se, mikä on ahtaasti aikaansa sidottua, vaikka me näemmekin kehityksen yleisten linjojen kulkevan lähinnä taiteellisesti lahjakkaimpien yksilöiden ja runoutta uudistavien suoritusten varassa. (Valkama 1980, 330.)

Kertomukset kulttuuria luovista yksilöistä ja heidän sankaruudestaan ovatkin ehkä näkyvimpiä esimerkkejä historiallisesta jatkuvuudesta. Traditioksi ne tallentuvat esimerkiksi historiankirjoituksessa, kaunokirjallisuudessa, arkisto- ja museolaitoksissa sekä arkkitehtuurissa. (Skinner 2003, 111.)

Vuosisadan loppua kohti kasvanut pyrkimys tarkastella sivistyksen (kulttuurin) suhdetta ihmisen elämään julkisena, intellektuaalisesti ja taiteellisesti standardoitavana ilmiönä ei ollut pelkästään yhteiskunnallisista suhteista riippuvaa vallankäyttöä (Connolly 1993, 10–11; Kangas 1994, 74). Sitä ei voida myöskään tarkastella aatteisiinsa sitoutuneiden yksilöiden puhtaana rationaalisen toiminnan tuloksena, vaikka se liittyikin kulttuurin tuottamiseen liiketoimena. Pikemminkin kysymys oli prosessista, jossa kollektiivisesti määräytyneet ja sattumanvaraisuuttakin sisältäneet vastaukset kysymyksiin kansallisesta kulttuurista tuottivat sille usein poliittisen luonteen. Tässä ehkä kiinnostavinta oli kirjoittamattomien, mutta silti voimakkaasti vaikuttavien normien ja rooliodotusten yleistyminen. Ne olivat avainasemassa taiteen ja tieteen tekemisessä, ja tärkeitä etenkin mahdollisimman laajan yleisöpohjan aikaansaamisessa sanomalehdille, kirjallisuudelle, musiikille ja kuvataiteelle. (Jalkanen 2003, 21–29.) Tuotannon jatkuvuus edellytti tyylillistä mukautumista standardeihin ja rooliodotuksiin. Itse tuotannossa ne olivat myös olennainen osa ajan teollisuuspatriarkalismia, etenkin työnantajan ja –tekijän välisiä suhteita. (Karonen 2002, 258–259.)

Kansa, kieli ja sivistyksen vaatimukset

1800-luvun loppupuolella kansalliset pyrkimykset konkretisoituivat yleisesti suomen kielen aseman parantamisen ympärille. Kansa oli myös Suomettaren kirjoittelussa huomion keskipisteessä ja sen tilaa käsiteltiin näkyvimmin kielikysymyksen yhteydessä. Seuraavassa tarkastelen kansa ja kieli-sanojen käyttöä. Tämän jälkeen keskityn kirjoittelussa tuotettuun kuvaan sivistyksestä ja sen yksityiselle alamaishallinnasta vaatimuksista. Tunnusomaisia piirteitä kirjoittelussa olivat pesäeroa menneisyyteen luova voimakas muutoksen tarpeen korostaminen ja arvokkaan kansallisen tradition niukkuuden esille tuominen. Selvästi esille nousi myös kirjoittajien sivilisoiva tyyli: lukevalle yleisölle tarjottu tapa tarkastella kansakunnan järjestymistä tuli menneisyyteen vajoamisen painostaessa sisäistää myös henkilökohtaisten pyrintöjen käytevoimaksi.

Kansa esitettiin usein vielä melko passiivisena, parempaa tulevaisuutta odottavana, mutta pohjimmiltaan osaansa tyytyväisenä alamaishallinnana. Samalla sitä kuvattiin kuitenkin myös aktiivisemmassa osassa, poliittisten oikeuksien ja vaatimusten esittämisen yhteydessä. Kansa-käsitysten keskiössä oli talonpoikainen kansa. Enimmäkseen sillä viitattiin kuitenkin koko suomenkieliseen väestöön. 4) Perinteisessä katsannossa tuotiin esille kansan ja hallitsijan molemminpuolisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin perustunut suhde. Hallitsija kuvattiin patriarkaaliseksi kansan toivomusten toteuttajaksi:

Ihmetellen murheella katselee jokainen rehellinen isänmaata rakastawainen Suomalainen tämän kieli-komitean enemmistön lauseita, ettei se woinut eikä tahtonutkaan täyttää korkean isällisen hallitsiamme tarkoitusta ja Suomen kansan toiwoa siinä... (kieliasiaassa) (talonpoika Aatami Karjalainen Suomettaressa 3.3.1863, 1)

Modernisoituvan politiikan kielen pelisääntöjen mukaisesti Suometar ja siihen kirjoittaneet esiintyivät innokkaasti kansan nimissä. Avustajien järjestelmällinen hankkiminen maaseudulta eli maaseutukirje oli ollut Suomettaren piirin keksintö, jolla painotettiin lehden omaksumaa roolia demokraattishenkisenä ”kansan äänenä”. Lehteen kirjoittaneet puhuivat itsensä ja lääniläistensä, mutta myös koko Suomen kansan puolesta. Kansa-käsitteen poliittisen käytön on katsottu yleistyneen vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla tapahtuneen vapaaehtoisen kansalaistoiminnan leviämisen mukana (Liikanen 2003, 257).

Säätyvaltiopäivälaitoksen merkityksestä kerrottiin Suomettaressa edistykselle välttämättömänä, kansaa edustavana ja hallitusta valvovana elimenä. Valtiopäivillä edustettuina oli kuitenkin vain pieni osa väestöstä. Lehdessä vakuutettiin, että koko kansa varmasti ymmärtäisi valtiopäivien tärkeyden ja omat velvollisuutensa niitä kohtaan. Valtiopäivien asioista jokaisen tuli olla perillä, sillä muuten ”kaikki saisi olla hallituksen puuhassa” (Suometar 2.1.1863, 1). Valtiopäivien aloittaman kehityskulun katsottiin asettavan erityisiä vaatimuksia kansalle 5):

...niin hywin kansan kokonaisuudessansa kuin sen edusmiestenki tulee hankkia itsellensä täydellisen käsityksen niistä asioista, jotka tulewat waltiopäiwällä keskusteltawiksi ja päätettäwiksi, muuten se keskustelu niin

kuin tehtävät päätöksetki tulewat tapahtumaan aiwan umpimähkään, maalle ja kansalle ehkä suureksi häpeäksi, ja mikä vielä surkeampi on, wahingoksi. (Suometar 2.1.1863, 1.)

Vaikka kansan ja säätyedustuslaitoksen vuorovaikutusta korostettiin, tuotiin kansan osa edusmiesten valinnassa esille mielenkiintoisella tavalla. Keskeisimmän valtiollisen instituution toiminta oli vielä ymmärrettävä pelkän osallistumisen hengen sisäistämisen kautta:

Tawallisessa katsannossa ei kansan tarvitsekaan muuta kuin säädyittäin walita ne kansan edusmiehet, jotka waltiopäiwillä sitte tulewat keskustelevaan... Se edusmiesten walinta on tawallisessa katsannossa niin yksinkertainen, ettei kansalla ole sen eteen mitään walmistamista ja puuhaamista. (Suometar 2.1.1863, 1.)

Vahvemmin kansanvallan ja parlamentarismien periaatteita esiteltiin ulkomaan uutisissa. Se voitiin tehdä esimerkiksi kertomalla Preussin edustuslaitoksen ja hallituksen välisestä kamppailusta tai Kreikan väliaikaisesta hallituksesta, jonka ”...rinnalla ja yli ovat kansanpäivät, jotka tekevät uusia lakeja ja joissa on kaiken wallan lähde.” (Suometar 16.1., 3; 20.2., 4 ja 13.3.1863, 4.)

Seuraavalla vuosikymmenellä fennomaanilehdet saavuttivat hallitsevan aseman suomalaisen kansallisuuden tulkitsijana. Hajanaisen suomalaisuusliikkeen yhteys kansaan säilyi kuitenkin valistuksellisen tason aatteellisena yhtenäisyytenä. Kansallisen yhteisön rakentajana liikkeen suurin merkitys ei ollut määrätietoisessa järjestäytymisen edistämässä tai joukkokannatuksessa. Tärkeämpi oli fennomaanisen sivistyneistön rooli uusien poliittisen hegemoniataistelun muotojen käyttöönotossa. Uusiksi poliittisen kuuliaisuuden kohteiksi hallitsijan ja uskonnon rinnalle kehitettiin suomalaisuuden ja sivistyksen käsitteet. (Tommila 1988, s. 182; Liikanen 1989, 139; Liikanen 1995, 321–2.) 6)

Suomalaisuuden puolesta esiintyville valtaväestön kielen aseman edistäminen oli tärkeää. Se oli Suomettaren alkuaikojen pääteemoja ja vahvasti läsnä myös valtiopäivävuoden kirjoittelussa. Lehden palstoilla tuotiin monipuolisesti esille tyytymättömyys syksyllä 1862 suomen kielen asemaa parantamaan asetettuun komiteaan. 7) Kielen merkitystä saatettiin pohtia romanttiseen henkeen myös kansan ulkonaisen kohtalon kuvastajana. Yleensä se näyttäytyi kuitenkin vain jonkin verran itseisarvoa omaavana välineenä sivistyksen edistämässä. (Suometar 2.1., 2; Suometar 14.4., 2 ja 17.4.1863, 4.)

Kielikysymystä käsiteltiin etenkin yleisön mielipiteille avoimessa kirjoitussarjassa ”Alamaisia lauseita suomen kielen asiasta” (esim. Suometar 27.2., 1–2; 3.3., 1; 6.3., 1 ja 10.3.1863, 1–2). Kielen saattamisesta yleiseksi viranomaisten, lainkäytön ja opetuksen kieleksi oltiin yksimielisiä, mutta keinoista ja määräajasta haluttiin esittää yksityiskohtaisia mielipiteitä. Kirjoittelussa oltiin taipuvaisia dramatisointiin: nykytilanne kuvattiin huonoksi ja viivyttelyn seuraukset kohtalokkaiksi koko kansakunnalle:

... saapi Suomen kansa polwesta polween laulaa suru- ja walitus-weisujansa Suomen kielen ja kansan surkuteltavasta ja sorron alaisesta tilasta, sekä,

waipuen sywimpään surkeuteen ja wiheliäisyyteen, jäädä kaikkia muita kansakuntia jällelle siwistyksen, walistuksen, warallisuuden kuin myös teollisen taidollisuuden puolesta. (Herrastuomari R. L. Peltonen Suomettaressa 27.2.1863, 1-2.)

Sivistymällä osaksi kansakuntien maailmaa

Venäjän yhteyden lisäksi myös käsitykset eurooppalaisesta korkeakulttuurista vaikuttivat kansallisten pyrkimysten keskittymiseen sivistys-kysymyksen ympärille. Suomettaren piirin tarmo kanavoitui kulttuurisesti valistavaksi toiminnaksi (Suometar 3.3.1863, 2). Yleisemmin tämän voi katsoa liittyvän kansallisen liikehinnän sosiaaliseen taustaan. Länsi-Euroopassa toiminta ”kansan nimissä” kytkeytyi vahvemmin talouselämään, kauppa- ja teollisuusporvaristoon. Itäisessä Euroopassa kansallisen liikehinnän sosiaalisena voimana oli koulutettu keskiluokka, jonka henkistä ja sosiaalista edistymistä korostava arvomaailma näkyi myös siinä, kuinka kansallisen sanoman haluttiin kehittyvän yleisesti hyväksytyksi eetokseksi. (Hroch 1985, 22–23; Alter 1989, 69–71; Mylly 2002, 66–67.)

Suomettaressa sivistymisestä tuli keskeisin alamaista kansakuntaan liittävä tekijä. Sivistymisen kautta noustiin ”esikansallisesta” tilasta kansakuntien joukkoon. (Suometar 30.1.1863, 1.) Suomettarelaisen maailmankuvan runkona oli keskenään kilvoittelevien sivistyneiden kansojen ja valtioiden velvollisuus pyrkiä yhä korkeampaan sivistykseen:

Kansan siwistys on aikamme kalliimpia kysymyksiä, sen edistäminen waltioiden, miten yksityistenki pyhimpiä welwollisuuksia. Tämän owat siwistyneet ja yhä korkeampaan siwistykseen pyrkivät kansat ja waltiot myöntäneet ... (nimim. Matkustaja Suomettaressa 5.1.1863, 2.)

Mitä sivistyksellä sitten tarkoitettiin? Etymologialtaan sivistys on liitetty muun muassa siveyteen, puhtauteen, säädylisyyteen, koreiluun, korkeatasoisuuteen, hiljaisuuteen ja nöyryyteen. Jo 1840-luvulla Lönnrot viittasi sillä kulttuuriin. 8) Suomettaressa se liitettiin ensisijaisesti kieleen ja kansakunnan kirjallisiin saavutuksiin:

... 'me tahdomme', että suomen kieli wiljellään sellaiseksi että se saattaa kannattaa kaiken siwistyksen, tiedon ja opin mikä meidän kansassa jo on ja minkä se woi saaduttaa, ja tahdomme sentähden että 'kaikilla' woimilla tehtäisiin työtä saada awara ja kelwollinen kirjallisuus suomeksi, sekä runollisuudessa että tiedoissa ja muissa kirjallisuuden haaroissa, ... (Suometar 10.2.1863, 1.)

Lisäksi sivistys tuntui soveltuvan liitettäväksi lähes kaikkeen arvostettuun. Valtioiden ja yksityisten ihmisten toiminnan tarkoituksena se oli uskonnollisuonteinen velvollisuus. Välineellisenä arvona sivistystä oli tavoiteltava, koska se oli ehtona kaikelle edistykselle. Sen alku oli eurooppalaisten esimerkkien mukaan kehitetyssä kansakoulussa ja seuraava askel yleisessä yhteiskunnallisessa valveutuneisuudessa. Sivistyksen ydintä edustivat kansallisten tiede- ja taideinstituutioiden saavutukset, joita oli vielä toistaiseksi niukasti. (Suometar 2.1.,1; 5.1., 2;13.1., 2; 27.2., 2–3; 3.3.,

2 ja 6.3.1863, 2.) Kansakouluista alkaen suomalaisten ongelmiin ja kansallisen kulttuurin syntyminen esteeksi nähtiin ”...esim. siinä syy, ettei heille ole toimitettu minkäänlaisia sivistyslaitoksia, ...” (Suometar 1.5.1863, 1). Korkein sivistys maassa määriteltiin harmitellen ruotsinkieliseksi. Se liitettiin kaupunkikulttuuriin ja kaupungin asukkaiden mahdollisuuksiin: ”... kutka suomalaisista kaupungin asukkaista haluavat suurempaa sivistystä,... käykööt ruotsinkielisissä korkeammassa sivistyslaitoksissa” (Suometar 28.4.1863, 3).

Lehtikirjoittelun kokoavana ajatuksena oli, että parantamalla suomen kielen asemaa ja herättämällä kansassa halun sivistyksen ja kirjallisuuden henkeä kohtaan päästäisiin eroon jälkeenjääneisyydestä ja Suomen kansaan historiallisesti kohdistuvasta ylenkatseesta (Suometar 20.1., 4; 27.2., 1–2 ja 3.3.1863, 1–2). Kansainvälisissä suhteissa sivistys nähtiin kysymyksenä vallasta. Ulkomaan uutisoinnissa korkeampaa sivistystä voitiin käyttää heikompien ”polkemiseksi ja nylkemiseksi” (Suometar 6.3.1863, 4).

Kansakuntien edistymisen maailmankuvassa ainoan poikkeuksen teki heikkoudesta johtuva kansojen häviäminen (Suometar 2.1.1863, 2). Vaikka usko omaan tulevaisuuteen oli suuri, häviämisen uhka oli myös suomalaisen kansakunnan kohtalon taustalla:

... tämän vähäisen kansan (suomalaisten) hengellinen voima ei ole koskaan tukahutettu. Sensijaan meillä on lähellä toisia esimerkkiä (Puolan ja Liettuan kansannousut), joissa kansallisuuden henki on pian kokonaan kuolettu ja kowimmat kohtaukset vastaanotettawan kuoleman hiljaisuudella. (Suometar 14.4.1863, 1.)

Kehitys-orientoitunut kirjoittelu sivistyksestä jatkui Suomettaressa rituaalidiskurssin kaltaisena, kaavamaisena toistamisena. Se kehotti lukijaa jatkuvaan liikkeeseen kohti korkeampaa sivistymistä. 9) Sivistymiseen sisältyneen lupauksen täyttyminen noudatti samankaltaista logiikkaa kuin Yrjö Koskisen käsitys suomalaisuuustaistelusta. Päämäärää ei ollut, mutta sen korvasi dynamiikka, jossa jokainen tavoite muuttui aina uuden tavoitteen edellytykseksi. (Rommi & Pohls 1989, 89.) Suomenmielisten lääkäreiden ja suomentuvan liikuntakulttuurin myötä edistymistä ylläpitäväksi käsitetty jatkuva liike alkoi yleistyä myös keskiluokkaisen elämäntavan normina 1870-luvulta lähtien. Välttyäkseen fyysiseltä ja henkiseltä taantumiselta ihmisen oli valveilla ollessaan oltava mieluiten jatkuvasti työssä tai tehtävä ruumiinharjoituksia. Näin hän asettuisi myös omalle paikalleen tulevaisuuteen suuntautuneessa kansallisessa kehityksessä. (Halmesvirta 1998, 13–26.) 10)

Kansallisuus kehittyi kulttuuria luovien sankareiden johdolla

Sivistyksen piirteet hahmottuivat edelleen kertomuksissa kulttuuria luovista sankarillisista suurmiehistä. Kansalliset sankarit olivat syntyperältään rahvasta, mutta edustivat jo nuoruuden vaikeista olosuhteista selviytyessään poikkeuksellista yksilöllisyyttä. Toiminnallaan sankarit löysivät ja loivat suomalaista sekä suomensukuista kulttuuria ja ansaitsivat kansakunnalle häpeän sijasta sivistyneen eurooppalaisen maineen:

Ja tässä (kielen tutkijoiden) kilpailussa ei hän tullut häpiään, vaan suurimpaan kunniaan, sillä hänen käsi-alansa on silläkin kentällä mestarin-teos ja antoi Sjögrenille yht-äkkiä europalaisen kuulun. (Suometar 2.1.1863, 2.)

Suometaren mukaan kansalliset suurmiehet olivat kotimaassaan liian huonosti tunnettuja. Heidät oli tehtävä tunnetuksi, että suomalaisten ei tarvitsisi turvautua vieraiden kansakuntien saavutuksiin. Kulttuurisen omavaraisuuden osoittaminen etenkin suhteessa Ruotsiin oli tärkeää. (Suometar 3.2., 3 ja 10.2.1863, 1.) Merkittävimmät historiaan jäävät suomalaiset suurmiehet olivat Elias Lönnrot, kielitieteilijä J. A. Sjögren sekä kansatieteilijä M. A. Castren:

Useimmin kuin kerran owat ulkomaan oppineet näistä lausuneet kummastuksensa, että näin korkealla Pohjassa woipi sietä niin paljo älyä, neroa ja oppia... Ja jokainen näistä miehistä oli syntyisin Suomen rahwaasta, lähimpätä Suomen kansan sydäntä. Tämäkin todistaa, ettei Suomen kansan tarwitse,... , etsiä kunniaansa niiden ruotsalaisten kaunokirjoittajien menestyksestä, jotka owat sattuneet Suomessa syntymään. (Suometar 5.1., 1-2.)

Suutarin pojasta tunnetuksi kielitieteilijäksi kohonneen Sjögrenin lisäksi kotimaisista suurmiehistä lähempään tarkasteluun otettiin herännäisyysjohtaja Paavo Ruotsalainen. Hänet esiteltiin uskonnollisen elämän kansallisena uudistajana:

Köyhä ja oppimaton talonpoika maan köyhimmässä ja raaimmassa osassa nousee saarnaamaan samaa oppia, joka oli kirkon oppi, saa kuulijoita siwistyneestäki kansanluokasta, laajentaa pian piirinsä yli kolmeen lawean maa-kunnan, ja pidättää puolueensa luottamuksen järkähtämätöinnä kuolemaansa asti, tällöinen mies ei suinkaan ole tawallisia talonpoikia. (Suometar 9.1.1863, 1.)

Uskonnolliset lahkot olivat Suometaren mukaan välttämättömiä ”wallaston kirkon” (evankelis-luterilaisen valtionkirkon) huonon tilan kohentamiselle. Ruotsalainen oli yksi esimerkki siitä, että aika oli kypsä uskonnon vapaudelle: ”...jokainen saa uskoa mitä tahansa ja palwella Jumalatansa millä keinoin tahtoo, sillä ainoastaan wapaudesta syntyy oikea jumalisuuskkin”. (Suometar 9.1.1863, 1.) Katsomuksellinen vapaus liitettiin uskontoon, mutta asennoituminen yhteiskunnallisten tai kulttuuristen näkemysten moninaisuuteen oli jyrkempää. Ne alkoivatkin kuulua yhä enemmän intellektuaalisesti ja taiteellisesti normatiivisen sivistyksen piiriin, jossa vapaus oli vaikeampi kysymys. Selvästi tämä tuli esille kansallista kulttuuria tuottavien ja ylläpitävien instituutioiden toiminnassa. 11)

Esimerkilliset sankarit olivat kansallisia tiennäyttäjiä, joita seuraamalla suomalaiset siirtyivät oikealle kansallisuuden tielle. Kansa sivistyi ja kykeni ymmärtämään oman etunsa yhteyden paitsi hallinnon kielen omaksumiseen ja asioiden tarkasteluun hallinnon näkökulmasta myös tieteen ja taiteen arvoon. (Suometar 27.2., 2–3; 3.3., 1–2; 6.3., 1; 10.3., 2 ja 21.4.1863, 1.) Poliittisesta johdatuksesta oppinut rahvas odotti valtiopäiviä ilolla, mutta oli sivistymätön ”isänmaan onnen wihaaja”, jos epäili niiden tarpeellisuutta. (Suometar 2.1.1863, 1.) Sankareidensa asettamia esikuvia seurannutta kansaa muistettiin kehua. Toisinaan sitä pidettiin oppimishaluisena ja etenkin nuorisoa, sekä miehiä että naisia, sivistyneenä ja valveutuneena. (Suometar 13.2., 2; 27.2., 3; 3.3., 1 ja 31.3.1863, 3–4.):

...kirjallinen sivistys... kirjoitustaito ja sen kanssa seuraava taito lukea kirjoitusta on viimeisinä aikoina niin lewinnyt suomalaiseen rahwaaseen, että joka kylästä, jopa joka talostaki, löytyy semmoisia, joilla tämä taito on. (August Ahlqvist, Suometar 10.3.1863, 1–2.)

Johdatuksen puute ja kurjuushistorian antisankarit

Toimeentulon niukkuus ja taloudelliset epäkohdat olivat Suomettaren kirjoittelussa näkyvästi läsnä. Oman lisänsä siihen toi vuoden 1862 keuhko tauti, joka oli aiheuttanut katoa monissa osissa maata. Kansakunnan tilaa koskeva keskustelu jäsenyksi kuitenkin paljon perustavammin kurjuushistorian ja sitä seuranneen surkean nykytilanteen esittelyyn. Syitä epäkohtiin etsittiin itse kansasta, mutta myös sen ulkopuolelta. Viipurissa luennointimatalla käyneet maisterit kiinnittivät huomion historiallismaantieteellisiin ja lääketieteellisiin tekijöihin. He opettivat, että ”kansan luonteen ihmeteltävän tylyt ja nykyisin paheksuttavat ominaisuudet” johtuivat Ruotsin vallan ajan virkamiesten kovuudesta, Venäjän sotien rasituksista ja ”ruttotaudeista” (Suometar 20.1.1863, 4). Arvostelun kohteeksi joutui myös kansojen vertailun yleinen pinnallisuus:

Se on tullut pian sananlaskuksi, että suomalainen on werkkaisa kaikissa toimissansa. Tästä yleisestä päätöksestä ei ole voitu eroittaa Suomen sivistyimpiäkään säätyjä. Tawallisesti tämä yleinen werkkaisuus on luettu kuuluwan Suomalaisen luontoon. ...Ainoa mitä on tehty tätä päätöstä perustaissa, on joku ulkopuolinen wertaus Suomen kansan ja muiden kansain hengellisen elämän välillä. Tällä wertauksella on luultu löydetyn, että meidän kansalaiset, ...owat weltot ja paljon jalellä muita kansallisuuksia kaikissa jaloimmissa hengen woimissa ja töissä. (Suometar 14.4.1863, 1.)

Kansankunnan tilan ja sitä koskevien väärinkäsitysten katsottiin johtuvan Suomen valtiollisten yhteyksien asettamista rajoista valistukselle ja kasvatukselle. Vastaavissa olosuhteissa mikä tahansa kansakunta olisi jäänyt ilman esikuvallisia sankareitaan ja näiden johtamaa kehitystä:

Ottakaamme Ruotsin kansalta pois heidän Tegner, Franzen, Bellman, heidän Linne ja Bergelius, heidän Gustav Adolffi, Karl 12:s, heidän lawia monialainen kirjallisuus; ajatelkaamme Saksalaiset ilman Gotheä, Schilleriä, Hegeliä, Lutheria, Lessinkiä j. m. m. ; eli ajatelkaamme Franskalaiset ilman Voltairia, Rousseauta, Montesqueutä, Lamartinia, Victor Hugota, j. m. Me löytäisimme heidät pian yhtä raakoina, jäykkinä ja werkkaisina kuin Suomalaiset. Kaikki tässä luetellut ja epäluokuiset muut suuret nerot eiwät olisi koskaan woineet ilmestyä, jos mainituilla kansoilla olisi ollut sama ulkopuolelta tullut ahdistus, joka Suomalaisissa on estänyt walistuksen jokapuolisen wapaan edistymän. (Suometar 14.4.1863, 1.)

Eurooppalaisen sivistyksen esittelyn jälkeen siirryttiin Kalevalaan. Se ilmensi kehitystä, jonka seurauksena syntyy oma kansallinen kulttuuri. Tästä haluttiin kertoa myös uutisilla Kantelettareen suuresta menekistä ja suomalaistuvasta ylioppilaselämästä. Myös suomalaisuutta harrastavien yliopistomiesten laatimat väitöskirjat olivat esillä. (Suometar 7.4., 3; 3.3., 2 ja 3.2.1863, 3.) 12) Mainosten

osastolla myynnissä oli talonpoikaista kulttuuria edustavan Matti Juhanpoika Porrin surullisia virsiä synnillisen elämän alahärmäläisille aiheuttamasta kurjuudesta (Suometar 17.3.1863, 4).

Kurjuus kuului nimenomaan rahvaan kansan elämään. Kansasta nouseva kärsimys sai ilmaisunsa useimmiten nimimerkkien takaa:

Sangen hartaasti olimme luoneet silmäme siihen toiwon tähteen, joka on meille kangastellut isäimme kielen wapauttamisen ruotsin-kielen vuosisataisista kahleista. Näitä mieron mailta tulleita kahleita olemme täytyneet nyky-aikaan asti kärsiä, ehkä kyllä on kansalaistemme sydämistä ja huulilta kohonnut korkealle taiwaalle walitus-wirsiä ja tästä suruisten kanteleimme säweleet owat kannattaneet walituksiamme kauas, kunnes ne wihdoin owat kadonneet hukkuen lumisiin laaksoihin, synkkiin korpiin ja – suomen-kielen wastustajain kiwisiin sydämiin. (Muutamia talonpojan mietteitä Kälviöltä, Suometar 27.1.1863, 1.)

Pysähtynyttä menneisyyttä edustavat antisankarit vaikeuttivat kurjuushistoriasta eroon pääsemistä. Toimimalla väärin he hidastivat kansallisen kulttuurin luomisprosessia ja kertoivat siitä, mitä sivistys ei ollut. Antisankarit olivat alaikäisyyden tilaan jäänyttä ”paksua kansaa”, joka oli nyt yhteisellä ponnistuksella kasvatettava ”halpaisen kylän koulupojasta ”voittamattomaksi ”urohoksi” (Suometar 5.1.1863, 1). Lehtien markkinoinnin ja oikean suomalaisuuden nähtiin olevan juuri ”tavallisen”, mutta parannusta vaativan kansan varassa:

...se onkin paksu kansa, joka suomalaisia sanomalehtiä parhaiten tilaakin. Ja paksussa kansassahan se oikea suomalainen pohja ja perustus maassamme onkin. Muutenkin niin terweetkös enemmän parannusta tarwitsewat wain sairaatko? (Suometar 5.1.1863, 1.)

Monesti kansa esitti vaatimuksiaan liian jyrkästi tai altistui huolettomuudelle, laiskuudelle ja nautinnolle. (Suometar 10.2.1863, 1.) Tällainen käyttäytyminen kuvattiin merkittäväksi kehityksen vaarantavaksi riskitekijäksi. Haitallisimmillaan kansa oli epäillessään sivistyksen tuomia etuja ja pitäessään kiinni vanhoista tavoistaan ja uskomuksistaan:

Armaat Suomen miehet: huomatkaa toki kerran taitamattomuutenne; älkää sitä (kansakoulua) vastustelko, kuin on teidän ja lastenne parhain etu... Kuin ihmisen hengellinen olento tulee jo lapsuudessa walaistuksi kristillisellä taidolla, niin se on parhain kaikkea rikkautta ja turhaa kunniaa. Täällä on vielä paljon sala-nurkkiakin taikuri-äijineen ja –ämmineen, asetettuina kansan jumaliksi, joitten tykö taitamattomat ihmiset juoksewat, ennen kuin Jumalan ja lääkärin apua etsiwät. Kansa-koulujen kautta senlaisetkin epäluulot katoaisiwat. Kuin ihmisellä on parempi tieto, niin ei hän poppamiesten apua etsi eikä myös rupea semmoiseksi kansan jumalaksi, ... Miettikää ystävänä tätä asiaa, että kerrankin pääsisimme tuosta vanhasta hapatuksesta erilleen. (nimim. Nuori mies Suomettaressa 6.3.1863, 2.)

Valistuksen puutteesta kärsivä kansa ei ymmärtänyt omia etujaan ja sortui huolettomuuteen myös yhteisissä asioissa (Suometar 20.1., 3 ja 27.2.1863, 3).

Yhteisen edun vaaransivat myös suorat köyhien avustukset, jotka koituivat ”laiskuuden iduksi” ja johtivat vaatimuksiin maatyöpalkkojen korottamisesta (Suometar 2.1., 4 ja 20.2.1863, 3). Järeämissä yhteiskunnallisissa mielipiteissä puutteen alaisinkaan tilanne maassa ei vielä edellyttänyt valtakunnallisia toimenpiteitä:

...waan kun enemmin on tarjona eli toiwosa, niin kunnat ja yksityiset itse pääsewät vähemmällä huolella ja rasituksella; josta taas luonnollinen seuraus on laiskuus ja huolettomuus. (Kirje Keski-Savosta, Suometar 10.2.1863, 2)

Nautinnon kansaan kohdistumisen tuoma kielteinen vaikutus oli suosittu aihe. Maahan virrannutta ”Lybekin rommia”, halpaa virolaista votkaa, kulutettiin isokyröläisen kirjoittajan mukaan nyt entistä kotituotantoa vastaava määrä. Ruostesienen ja hallan pilaaman viljan muuttamista myytäväksi viinaksi pidettiin maaseudulla hyvänä tulonlähteenä. Vaasan läänin historia oli kuitenkin opettanut, että ”kotikeitto” ei olisi syytä hyväksyä katovuoden rasittamissa osissa maata. Siellä se vain entisestään lisäisi ”Lybekin rommista” saatavaa nautintoa, tappeluita ja murhia. (Suometar 27.2.1863, 3.)

Suometaren linjana oli, että maanomistajien perinteistä kotipoltto-oikeutta ei tulisi vaatimuksista huolimatta palauttaa. Kyvyttömyys ymmärtää kotipolttoa turmiolliseksi ja koko kansalle häpeälliseksi jäänteeksi vanhoilta ajoilta johtui valistuksen puutteesta. (Suometar 9.1., 3; 13.1., 3–4; ja 30.1.1863, 3–4.) Lehden ”rikosraporteissa” alkoholia metsissä myyntiin tuottavat ”sydänmaan torpparit” saivat toisinaan osakseen myös myötätuntoa. Rautalammin Kynsivedeltä oli löytynyt poikkeuksellisen iso viinapannu, ja ”sitä nimismies itseki oli leikitellen ihmetellyt, sanoen ’liika isonen on tämä pannu torpan werstaiksi’” (Suometar 27.3.1863, 4.). Parantava lääke kansan viinan himoon oli itsestä lähtevä sivistyminen:

...wiinan polton ja wiinan juonnin asiassa... En usko noitten plakaattien – ja miksi niitä kaikkia kutsuttaneen – woiwan paljon hyvää siinä asiassa waikuttaa. Siwistys siinäki pitää parannusta tekemän; mutta meillä pitää olla vähän kärsiwällisyyttä, ... (Kirje Keski-Savosta, Suometar 10.2.1863, 2)

Perinteinen vai moderni kansa?

Suometar ja siihen kirjoittaneet halusivat tuoda esille kyllästymisen ja häpeän, jonka kansakunnan alennustila oli heille aiheuttanut. Eron häpeästä päästäisiin sivistyksen tuomalla edistyksellä. Sivistyksen ympärille rakentuva kirjoittelu oli muutosta vaativaa ja melko liberaalia maltilliseksi luonnehditulle lehdelle. Tämä näkyi etenkin suhtautumisessa uskonnon vapauteen. Samalla läsnä oli ”snellmanilainen” huoli yhtenäisestä kansallisesta kulttuuritraditiosta, jota ilman kansakunta ei voinut selviytyä olemassaolon taistelusta tai kasvaa täyteen mittaansa. Paradoksaalista oli, että kasvulle perustan antava traditio odotti vielä suurelta osin tekijöitään ja saavutettaisiin vasta tulevaisuudessa. Pohjimmiltaan opinhaluisen kansan kasvattamisessa tärkeän osan saivat yliopistoympäristössä toimivat kansalliset suurmiehet. Sama asetelma toistui myöhemmin laajasti kouluopetuksessa käytetyssä Topeliuksen Maamme kirjassa. (Ahtiainen & Tervonen 1996, 36.)

Suomettaren sanomaa tarkastelemalla voidaan havaita, että varhaisessa politisoituvassa julkisuudessa viestintä oli vastakohtia ja vaihtoehdottomuutta ilmaisun keinoina hyväksikäyttävää. Sanoman pyrkimys- ja arvoisältö tehtiin ymmärrettäväksi vastakohtia edustavien perustyyppien avulla. Kansallisuutta luovat suurmiehet ilmensivät lupaavaa tulevaisuutta. Edistystä vastustavat hahmot ja menneisyydestä nousevat asenteet taas saattoivat kaiken uhanalaiseksi. Kansakunnan tulevaisuus näytti riippuvan historian ja sivistyksen avulla tuotetusta ”yhteisestä edusta”. Jopa kansallisuuden kulttuurisia puolia oli helppo tarkastella siveellisenä kysymyksenä, jossa kaikille yhtäläiseksi katsottujen kriteerien kyseenalaistaminen johti helposti moraaliseen närkästykseen (vrt. Alapuro 1994, 282). Halu muutokseen ja kansan sivistämiseen ei kuitenkaan rajoittunut kapeassa mielessä poliittisen alueelle, vaan ilmeni laajempaan kulttuurisena pyrkimyksenä. Se näkyi koko lehden sisällössä, esimerkiksi mainoksissa, ja uutisoinnissa silloinkin kun suoranaisen kansainväliseen vertailuun ei ryhdytty.

Kirjoitteluun osallistuneille kansan ja kansakunnan tilan kuvaaminen edellytti ”häpeällisen” rajojen määrittelyä suhteessa yhteiskuntakehitykseen: kansalliset ominaisuudet ja tavoitteet muotoutuivat kollektiivisuutta hakevana hyvän maun rajojen julkisena tuottamisena. 13) Patriarkaalisesti rakentunutta kirjoittelussa oli sen holhoava asenne sekä kenties myös eräänlainen ”oikeassa olemisen ehdottomuus”. Modernimman piirteen lehden kansalliselle sanomalle antoi sen ulottuvuus keskiluokkaisen sivistyneistön yhteiskuntapolitiikkana, jolla tuli olla omat vartijansa sekä moraalisesti kasvattava ja ”kansallista elämää puhdistava” vaikutus. (Sulkunen 2004, s. 207.) Yksittäinen ihminen näytti olevan jatkuvasti vaakalaudalla. Vaihtoehtoina oli joko vajoaminen menneisyyden kurjuuteen – johon myös kokonaisen kansakunnan nousu saattaisi pysähtyä – tai neuvojien maailmankatsomuksen aktiivinen omaksuminen ja kasvaminen osaksi sivistynyttä kansakuntaa. Tärkeintä oli, että kehitys ei vaarantuisi tietämättömyydestä turmioon johtavan oman harkinnan vaikutuksesta.

Katsaus valtiopäivävuoden kirjoitteluun houkuttelee esittämään laajemmin kysymyksiä modernin julkisuuden syntymisen merkityksestä sivilisoijana ja kansallisen yhteisön rakentajana. Olisiko käsityksiä vanhan ja paikallisen huonommuudesta tarkasteltava myös kansallisen ajattelun tuottamien totuuksien asettamana välttämättömyytenä? Suomalaista kansaa ja kansakunnan kokoista aluetta määrittäviä käsityksiä oli 1860-luvulle tultaessa syntynyt jo paljon. Painopiste oli siirtymässä kansallisen sanaston ja kuvaston muotoilusta niiden levittämiseen. Sanomalehtijulkisuutta olisikin kiinnostavaa tutkia ilmiönä, joka haastoi perinteisen paikallisen elämäntavan sekä siihen kuuluneen avoimuuden ja julkisuuden uudella, laajemmalla julkisuudella.

Yksi mahdollisuus olisi keskittyä tiedonvälityksellisiin käytäntöihin osana poliittista toimintaa, jossa käsityksiä kansasta levitettiin todellisuudessa paikallisyhteisöistä koostuvalle Suomen suuriruhtinaskunnan alueelle. Hyötyä voisi olla etenkin lähestymistavoista, joissa poliittisen toiminnan tutkimus yhdistetään laajemmin yhteiskunnan henkisiin virtauksiin. Tällöin tutkittava kohde asettuu kulttuurisiin yhteyksiinsä ja samalla päästään pelkän retorisen suorituskyvyn tai tapauskohtaisen välttämättömyyden osoittamisen ulkopuolelle – lähemmäksi merkitysten tasoa ja

esimerkiksi kysymyksiä siitä, miksi joillakin kansallisilla ja historiallisilla totuuden esittämisen tavoilla on ollut toisia suurempi vetovoima. (vrt. Moisio 2003, 52.)

Entä mitä kirjoittelussa näkyvästi esillä olleet, ”kansalle” suunnatut vaatimukset ja yksittäiselle ihmiselle tarjotut esikuvat kertovat joukkoviestinnän suhteesta yksilöllistymiskehitykseen? Saiko kansan julkinen johdattaminen perinteisestä moderniin standardimittaista yksilöllisyyttä tuottavan roolin? Kuinka modernin yksilön ilmaantuminen historiaan kytkeytyy esimerkiksi terveyden, elämäntapojen ja sivistyksen tarkasteluun julkisina ja standardoitavina ilmiöinä? Uskoakseni nämä kysymykset voivat valaista monia näkökulmia julkisuuden merkitykseen yksilöllisen ja yhteisöllisen itseymmärryksen kasvualustana. Samalla ne voivat kertoa jotakin siitä julkisen kerronnan perinteestä, jossa kertojan riippuvuus yleisöstä saa ilmaisunsa korostetussa vaihtoehdottomuudessa ja huolestumisessa. Julkisen kerronnan historiallistaminen voi avata mielenkiintoisia näkökulmia myös nykyisten yhteiskunnallisten instituutioiden ja eri ammattiryhmien tapoihin auktorisoida tietoa.

Viitteet

- 1) Suomen lehdistön yhteislevikki noin 50-kertaistui vuosisadan vaihteesta 1860-luvulle, jolloin se oli noin 12 600 vuosikertaa, Tommila 1988, 236.
- 2) Nationalismista, yhteisöllisyyden tuottamisesta ja kollektiivisen identiteetin lähtökohdista ks. esim. Anderson 1983; Gellner 1983; Elias 1991 ja Kaunismaa 1997.
- 3) Ajattelutapaa voi tarkastella myös historiankirjoituksen välityksellä. Tästä esim. esipuhe Mikko Juvan (1956) teoksessa ”Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty.”
- 4) Kansa-käsitteen poliittisen käytön historiallisista juurista Ruotsissa ks. Jutikkala 1978, 31–2 ja Liikanen 2003, 264–5. Suomikuvaan vahvasti vaikuttaneen Topeliuksen talonpoikaisuutta painottavista kansa-käsityksistä ks. Ahtiainen & Tervonen 1996, 34–35. Kansa ja talonpoikainen ovat olleet laajasti rinnasteisia käsitteitä kansallisten tieteiden ja taiteiden eri aloilla. Kansatieteessä suomalaisen sivistyksen perustaksi nähtiin talonpoikainen kulttuuri, Säskilahti 1997, 72–75.
- 5) 1850-luvun lopussa lehden on katsottu välttäneen käytännön opettajan roolia ja sanoma suunnattiin ylöspäin, kun taas muutamaa vuotta myöhemmin muutoksen vaatimukset kohdistettiin lukevaan yleisöön, Tommila 1988, 182; Rommi & Pohls 1989, 73.
- 6) Sivistyneistön kansa-käsitysten jatkuvuudesta ks. myös Moilanen 2003, 516–531.
- 7) Komiteasta ks. Krusius-Ahrenberg 1981, 88–89. Yhden päätepisteen suomen kielen aseman edistäminen saavutti jo ennen valtiopäivien alkua, kun keisari hyväksyi heinäkuussa Snellmanin esittämän käskykirjeen suomen kielen saattamisesta samanarvoiseksi ruotsin kielen kanssa. Sen teki mahdolliseksi Venäjän suomalaisuusliikkeelle antama tuki, jonka tarkoituksena oli luoda etäisyyttä Ruotsiin ja lähentää suuriruhtinaskuntaa emämaahan, ks. esim. Jussila 2004, 420.
- 8) Suomen kielen etymologinen sanakirja. Osa IV (1969), 1051; Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Osa 3. R – Ö (2000), 191.
- 9) Diskursiivisesta joukkovaikuttamisesta ja kulttuurille suuntaa antavien ideologioiden dynamiikasta Suomessa ks. esim. Suojanen 1985; Suojanen 1988, 17–18; Ehrnrooth 1992, 45.
- 10) Halmesvirran teos ”Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916” käy myös katsauksesta medikalisaation historiaan Suomessa. Lääketieteen ja erityisesti hygienian opit popularisoituivat keskiluokkaisen sivistyneistön elämäkatsomuksen jäsentäjiksi ja julkisen yhteiskuntamoralisoinnin välineeksi 1870-luvulta. Aihepiiriin yleiseksi taustaksi ks. myös Mikkeli 1995, 13–27.
- 11) Kansallisen kulttuurin kriteereistä, valikoitumisen reiteistä sekä tiede- ja kulttuuripolitiikasta ks. esim. Jalkanen & Kurkela 2003; Sulkunen 2004; Tiitta 2004.

12) Tässä esillä olivat Yrjö Koskisen, J. Krohnin ja A. Ahlqvistin väitökset.

13) Yhden näkökulman traditioiden tuottamiseen tarjoaa teos Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (toim.) (1992) "The Invention of Tradition" .

Lähdeluettelo

Painetut lähteet

Suometar 1863, numerot 1–35. Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmat 2968–2969.

Kirjallisuus

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1996) Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen. Helsinki: SHS.

Alapuro, Risto (1994) Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Helsinki: Hanki ja jää.

Alter, Peter (1989) Nationalism. London: Arnold.

Anderson, Benedict (1983) Imagined Communities. London: Verso.

Connolly, William E. (1993) Political Theory and Modernity. Ithaca (N.Y.): Cornell University Press.

Ehrnrooth, Jari (1992) Sanan vallassa, vihan voimalla: sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Helsinki: SHS.

Elias, Norbert (1991) The Society of Individuals. Oxford: Blackwell.

Gellner, Ernest (1983) Nations and Nationalism. Oxford: Basil Blackwell.

Halmesvirta, Anssi (1998) Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916. Jyväskylä: Atena.

Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (toim.) (1992) The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.

Hroch, Miroslav (1985) Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations. Cambridge: Cambridge University Press.

Ihalainen, Pasi (2001) "Varhaismodernien kansallisten identiteettien historiaa kansallisesta ja vertailevasta näkökulmasta". Historiallinen aikakauskirja. 2001: 4, 402–417.

Jalkanen, Pekka (2003) 1800-luku: Huvitteleva porvari. Teoksessa Liisa Aroheimo-Marvia, Ilari Hetemäki et al. (toim.) Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki, s. 14–111. Helsinki: WSOY.

Jalkanen, Pekka & Kurkela, Vesa (2003) Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki. Toim. Liisa Aroheimo-Marvia, Ilari Hetemäki et al. Helsinki: WSOY.

Jussila, Osmo (2004) ”Suomen historian käännekohtia ja kipupisteitä”. Historiallinen aikakauskirja. 2004: 3, 418–421.

Jutikkala, Eino (1978) Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo: WSOY.

Juva, Mikko (1956) Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo: WSOY.

Kangas, Olli (1994) ”Rationaalisen valinnan teorit”. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia, 63–87. Helsinki: Gaudeamus.

Karonen, Petri (2002) ”Patriarkaalisen järjestyksen monet todellisuudet”. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860), 255–259. Helsinki: SKS.

Kaunismaa, Pekka (1997) ”Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista”. Sosiologia 1997: 3, 220–230.

Klinge, Matti (1967) Kansalaismielen synty. Suomen ylioppilaiden aatteet ja järjestäytyminen ilmentämässä yleisen mielipiteen ja kansalaistietoisuuden kehittymistä v. 1853–1871. Porvoo: WSOY.

Krusius-Ahrenberg, Lolo (1981) ”Valtiopäivääjatus etsii toteutumistaan (1856–1863)” Teoksessa Tuominen Uno et al. (toim.) Suomen kansanedustuslaitoksen historia II, 11–92. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.

Landgren, Lars (1988) ”Kieli ja aate – politisoitua sanomalehdistö 1860–1889” Teoksessa Päiviö Tommila & Eeva-Liisa Aalto (toim.) Suomen lehdistön historia 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905, 269–420. Kuopio: Kustannuskiila

Liikanen, Ilkka (1989) ”Kansanvalistajien kansakunta.” Teoksessa Risto Alapuro et al. (toim.) Kansa liikkeessä, 126–140. Vaasa: Kirjayhtymä.

Liikanen, Ilkka (1995) Fennomania ja kansa: joukkojärjestäytymisen läpimurto ja suomalaisen puolueen synty. Helsinki: SHS.

Liikanen, Ilkka (2003) ”Kansa” Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria, s. 257–308. Tampere: Vastapaino.

Manninen, Juha (2000) *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun pohjolasta*. Helsinki: SKS.

Mervola, Pekka (1995) *Kirja, kirjavampi, sanomalehti: ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994*. Helsinki: SHS .

Mikkeli, Heikki (1995) ”Terveys ihanteena – terveys elämäntapana”. Teoksessa Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.) *Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*, s. 9–27. Helsinki: SHS.

Moilanen, Laura-Kristiina (2003) ”Myyttinen kansa”. *Historiallinen aikakauskirja*. 2003:4, 516–531.

Moisio, Sami (2003) ”Suomen poliittismaantieteellisen aseman tutkimus – muuan näkökulma Euroopan ytimeen”. *Kosmopolis*. Vol: 33:3/2003, 49–59.

Mylly, Juhani (2002) *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.

Nousiainen, Jaakko (1998) *Suomen poliittinen järjestelmä*. Juva: WSOY.

Nuorteva, Jussi (2001) ”Suurvaltakauden tie Suomessa”. Teoksessa Päiviö Tommila & Allan Tiitta (toim.) *Suomen tieteen historia. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*, 98–167. Helsinki: WSOY.

Pikkusaari, Jussi (1998) *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa*. Helsinki: SHS.

Rommi, Pirkko (1981) ”Snellman ja nationalismi”. Teoksessa J. V. Snellman ja sanomalehdistö. *Suomen sanomalehdistön historia-projektin julkaisuja N:o 19*, 61–69. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Rommi, Pirkko (1987) ”Suurten uudistusten kausi”. Teoksessa Yrjö Blomstedt et al. (toim.) *Suomen historia. Osa 5. Kansallisen heräämisen aika*, 166–201. Espoo: Weilin + Göös.

Rommi, Pirkko & Pohls, Maritta (1989) ”Poliittisen fennomanian synty ja nousu”. Teoksessa Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, 69–119. Kuopio: Kustannuskiila.

Sihvo, Hannes (1989) ”Suomalaisuuden pyhä tuli”. Teoksessa Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, 349–434. Kuopio: Kustannuskiila.

Skinner, Quentin (2003) *Liberty Before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sulkunen, Irma (2004) *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki: SKS.

Suojanen, Päivikki (1985) ”Suostutteleva puhe, puhutteleva suostuttelu”. *Politiikka* 1985: 2, 110–125.

Suojanen, Päivikki (1988) *Ylipuhujat. Viestinnän näkökulmia uskontoon ja politiikkaan*. Helsinki: Kirjapaja.

Suomen kielen etymologinen sanakirja. Osa IV. (1969) Toim. Erkki Itkonen & Aulis J. Joki Helsinki: SKS.

Suomen lehdistön historia. Hakuteos. Savonlinna–Övermarkstidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Toim. Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto, Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila 1988.

Suomen sanojen alkuperä (2000) Etymologinen sanakirja. Osa 3. R – Ö. Toim. Ulla-Maija Kulonen et al. Helsinki: SKS, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Sääskilahti, Nina (1997) *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto .

Tiitta, Allan (2004) *Suomen Akatemian historia 1: 1948–1969. Huippuyksilöitä ja toimikuntia*. Helsinki: SKS.

Tirranen, Hertta (1980) ”Musiikki” Teoksessa Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio (toim.) *Suomen kulttuurihistoria II*, 345–373. Porvoo Hki Juva: WSOY.

Tommila, Päiviö (1982) *Taustasidonnaisuus ja maailmankuva – lehdistöhistorian tutkimusongelmia. Suomen sanomalehdistön historia-projektin julkaisuja N:o 20*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tommila, Päiviö (1987) ”Sanomalehdistö vuoteen 1899”. Teoksessa Yrjö Blomstedt et al. (toim.) *Suomen historia. Osa 5. Kansallisen heräämisen aika*, 247. Espoo: Weilin + Göös.

Tommila, Päiviö (1988) ”Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859”. Teoksessa *Suomen lehdistön historia 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, 77–205. Kuopio: Kustannuskiila.

Tommila, Päiviö (1989) ”Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella” Teoksessa Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, 51–65. Kuopio: Kustannuskiila.

Tommila, Päiviö (2001) ”Kansallisen tiedeyliopiston alku” Teoksessa Päiviö Tommila & Allan Tiitta (toim.) *Suomen tieteen historia. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*, 274–435. Helsinki: WSOY.

Valkama, Leevi (1980) ”Kaunokirjallisuus” Teoksessa Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio (toim.) *Suomen kulttuurihistoria II*, 307–330. Porvoo Hki Juva: WSOY.